

edizone ed è espressione delle peculiari relazioni culturali che uniscono l'Italia e la Grecia. I relatori invitati, in seguito, hanno offerto una panoramica degli studi di Dialettologia (Tullio Telmon, Ioanna Manolessou) e della situazione delle minoranze linguistiche (Emanuele Banfi, Eleni Sellà) tanto in Italia che in Grecia.

La giornata del 20 ottobre, secondo la tradizione degli incontri *Italoellenica*, si è articolata in due sessioni parallele, dedicate rispettivamente all'Italia e alla Grecia, con un folto programma volto a fornire un quadro quanto più vario ed esaustivo sul tema del convegno, in cui fossero rappresentate diverse aree geografiche, con la partecipazione di specialisti provenienti da diverse istituzioni dei due Paesi. Durante la sessione mattutina, *Dialetti e lingue 'altre' in Italia*, si sono così susseguiti interventi che hanno preso in esame la particolare situazione dialettale del toscano (Annalisa Nesi), le caratteristiche dei dialetti emiliano-romagnoli (Daniele Vitali), il corso con i suoi dialetti (Stella Retali-Medori) e i dialetti della Campania nell'ambito più ampio dell'Italia meridionale (Rosanna Sornicola). Si è discusso delle caratteristiche lessicali del romanesco (Claudio Giovanardi, Andrea Testa) e dell'area dialettale dell'Italia nord-orientale (Franco Crevatin). Sono state oggetto di attenzione lingue minoritarie come il sardo (Maurizio Viridis), l'arbëreshë (Vito Matranga), il dialetto greco parlato in Calabria (Domenica Minniti Gònias), l'occitano e il franco-provenzale (Matteo Rivoira). Non sono mancati, infine, interventi su una minoranza linguistica non riconosciuta come tale, come la romani (Andrea Scala) e sull'italiano fuori dall'Italia (Luisa Revelli).

Durante la sessione pomeridiana, *Dialetti e lingue 'altre' in Grecia*, sono state presentate relazioni sulla varietà del cretese orientale (Marina Tzakosta), sui dialetti di Citera (Georgia Katsouda), sullo zaconico (Nikos Lioussis), sulla parlata della Ftotide (Georgios Tsouknidas), sulla terminologia dialettale della botanica e della zoologia nella Tracia (Penelope Kambaki-Vougioukli, Triantáfyllos Papadakis) e sul dialetto cipriota, in quanto varietà di greco "fuori di Grecia" (Spyros Armostis). La sessione è proseguita con interventi incentrati sulle minoranze linguistiche più o meno riconosciute in Grecia, come l'aromuno o macedo-romeno (Kostas Dinas), il pomacco (Nikos Kokkas), la romani (Eleni Skourtou) e l'arvanitico (Asimakis Fliátouras). Infine è stata presa in considerazione la varietà romaniota/ievanica degli Ebrei greci (Evaggelia Vlachou, Giorgos Kotzoglou, Chrysoula Papadopoulou).

Il convegno si è concluso con una breve performance di Eleni e Susana Vougioukli, che hanno intrattenuto il pubblico con una scelta di canti popolari della Grecia e dell'Italia meridionale, a dimostrazione concreta del legame inscindibile tra lingua e cultura.

Domenica MINNITI GONIAS

Simposi Josep Vallverdú. Balanç d'una obra (Barcelona / Lleida, 26 i 27 d'octubre de 2023). — Ha estat excepcional, tot al llarg de l'any 2023, la commemoració del centenari de l'escriptor Josep Vallverdú (Lleida, 1923). Però *excepcional* no sols per la seva talla cívica i intel·lectual (narrador per a joves i per a adults, prosista, memorialista, conferenciant, poeta, traductor, home de referència de la catalanitat ponentina des dels anys difícils de mitjan segle xx), ni tampoc només pel fet que es tractava d'una commemoració oficial del Govern de Catalunya (al capdavant, són unes quantes cada any les efemèrides amb aquest reconeixement; el mateix 2023, sense anar més lluny, compartit amb Alícia de Larrocha, Victòria dels Àngels, Francesc Vicent Garcia —el Rector de Vallfogona, mort l'any 1623— i, entre altres encara, dos lleidatans més: el científic Joan Oró i el sindicalista Salvador Seguí, el Noi del Sucre), sinó perquè, a diferència de la resta d'aniversaris rodons, aquest centenari se celebrà amb el protagonista viu; i no solament viu, sinó en plena forma, com demostrà participant en una quantitat incomputable dels actes de tota mena que se cele-

braren al llarg de l'Any Vallverdú, des de la inauguració oficial a Lleida —ciutat de naixement, com ha quedat apuntat— el 5 de febrer, fins a la cloenda el 3 de desembre a Balaguer, tot passant amb notable càrrega simbòlica pel Palau de la Generalitat just el dia del seu aniversari —del centenari—, el 9 de juliol, en plena canícula. Que la cloenda fos a Balaguer, queda més que justificat pel fet que es tracta de la ciutat on ha residit Vallverdú els darrers anys, després d'haver viscut (en cent anys!) a Lleida, a Sant Martí de Maldà (d'on, a més, provenia la nissaga paterna), a Barcelona, a Sant Feliu de Guíxols, a Sant Martí de Maldà novament, a Balaguer una primera etapa, a Lleida un altre cop, a Puiggròs i a l'Espluga de Francolí. Tot de poblacions on ha estat feliçment nomenat fill adoptiu o predilecte, segons el cas (i encara d'altres: en particular de les Borges Blanques, on exercí magistralment la docència, i on duu el seu nom l'institut de secundària des del mateix any que se'n jubilà). Ens consta, tanmateix, que en aquest mateix número d'*Estudis Romànics* una altra crònica és dedicada a la valoració global de l'Any Vallverdú. Per això no ens hi estendrem més.

Entre la multitud d'actes celebrats, però, n'hi havia en la programació un que sobresortia pel seu caràcter expressament acadèmic, i és a aquest, que just per aquesta raó feia una il·lusió especial a Josep Vallverdú (tanmateix absent, per una inoportuna caiguda pocs dies abans), que ens referim en aquesta crònica: el Simposi que, amb el seu nom al títol i el lema «Balanç d'una obra» al subtítol, tingué lloc amb doble sessió els dies 26 i 27 d'octubre, la primera jornada a Barcelona, a la Sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans, i l'endemà a Lleida, al Saló Víctor Siurana de la Universitat de Lleida. Dues institucions que, de més a més, eren les responsables de l'organització del simposi (en el cas de la Universitat, per mà de la Càtedra Màrius Torres, adscrita al Departament de Filologia i Comunicació) junt amb la Institució de les Lletres Catalanes, del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, dirigida des de 2021 per Izaskun Arretxe. No oblidem que Josep Vallverdú és membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans des de 1991 (òbviament emèrit, i està batent rècords de longevitat), i que, per la part de la Universitat de Lleida, després d'haver estat un dels primers professors eventuals en el moment de la represa de l'Estudi General de Lleida —de la mà de la Universitat Autònoma— a mitjan dècada de 1970, n'és doctor honoris causa (2004).

Formaren el comitè organitzador del Simposi, al costat de la comissària de l'Any Vallverdú (l'editora Carme Vidal Huguet, marmessora del llegat de l'escriptor), representants i responsables de les tres institucions esmentades: Joan Ramon Veny-Mesquida, director de la Càtedra Màrius Torres, per part de la Universitat de Lleida; Teresa Cabré, Nicolau Dols i Ramon Sistac per part de l'Institut d'Estudis Catalans (en tant que presidenta de l'Institut, president de la Secció Filològica i director de la Delegació Territorial de l'Institut a Lleida, respectivament); i els tècnics Miquel Burgueño i Antoni Terrades per part de la Institució de les Lletres Catalanes. L'harmonia i l'esperit positiu de suma per part de totes les institucions i persones esmentades fou una de les claus de l'èxit del Simposi, però és just de remarcar que tothom reconegué el professor Veny-Mesquida com la figura imprescindible en la seva impecable organització.

En total foren disset les ponències presentades en el Simposi, a les quals cal sumar dues taules rodones, una a cada seu (sobre traducció, a l'IEC, i sobre la implicació determinant de Vallverdú en la militància cívica, a la UdL), a més de les corresponents sessions institucionals d'obertura (una per cada jornada) i de clausura, que en aquest cas anà seguida per una visita en grup a una exposició de la mostra del Fons Vallverdú que es troba dipositat a la Biblioteca de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida. Val a dir que la taula rodona sobre traducció, eficaçment coordinada i moderada per Andreu Bosch, n'abordava la doble vessant, és a dir, tant la tasca ingent de Vallverdú com a traductor —sobretot de l'anglès— com el cas dels llibres —sobretot infantils— de Vallverdú traduïts a altres llengües; participaren en aquesta taula els traductores Scheherezade Surià i Olga Nikolaeva i la filòloga Anna Cris Mora, autora de l'únic estudi acadèmic que se centra en la figura del Vallverdú traductor. Pel que fa a la taula rodona de l'endemà a Lleida, coordinada

per Salvador Escudé, col·laborador de la Càtedra Màrius Torres, duia per títol «La “doctrina civil” de Josep Vallverdú, ahir, avui i demà», i hi participaren els historiadors Manel Lladonosa i Antonieta Jarne i el filòleg Andratx Badia, tots vinculats d’alguna manera amb la recuperada Universitat de la capital de Ponent.

Les disset ponències a què hem fet referència eren totes per encàrrec de l’organització, si bé cal destacar-ne les dues que, amb un format un punt diferencial (disposant de mitja hora en lloc dels vint minuts de les quinze altres intervencions), feien el paper de conferència d’obertura en cadascuna de les sessions: si el filòleg Joan Veny (IEC) parlà magistralment, a l’Institut, sobre la llengua de Josep Vallverdú, l’endemà el geògraf Ignasi Aldomà (UdL) dissertà a Lleida sobre el lligam de l’autor de *Proses de Ponent* amb el territori i la societat de la Catalunya occidental, tot destacant les aportacions decisives de les dècades de 1960 i 1970, que no se circumscriuen a aqueix emblemàtic assaig fundacional, sinó que inclouen també publicacions com *Viatge entorn de Lleida* i (un poc posterior) *Indíbil i la boira*, o els reportatges amb el fotògraf Ton Sirera (la sèrie *Catalunya Visió* i el volum *Els rius de Lleida*, per exemple), a més de la fonamental obra col·lectiva —coordinada per Vallverdú— *Lleida, problema i realitat*. Pel que fa a la conferència inaugural de Joan Veny, sota el títol minimalista de «La llengua», hi analitzà els usos lingüístics característics de l’obra de Vallverdú, de manera que hom pugui fer-se una idea del seu estil i del model de llengua pel qual va optar en el seu moment: fermament normatiu, molt escassament dialectal (tret de textos sense vocació pública, com la correspondència amb amics ponentins) i vivament expressiu, incorporant una aposta convençuda per un elevat nivell d’exigència (i doncs d’autoexigència) que tanmateix no havia d’entrar mai en contradicció amb la voluntat, no menys ferma, d’arribar a un públic majoritari.

De fet, aquesta darrera consideració entronca de ple amb allò que fou, a continuació i en la mateixa taula, el contingut de la primera de la resta de ponències, sobre «La ideologia lingüística», a càrrec d’Albert Turull (IEC), qui se centrà no pas en els usos lingüístics, sinó en les aportacions de Vallverdú en relació amb la llengua, amb tres eixos bàsics: la defensa i apologia del català, la reflexió sobre l’estat de la llengua i els models lingüístics i, per últim, el seu propi testimoniatge sobre la situació de la llengua al llarg dels diferents períodes (i en els diferents indrets) en què ell ha viscut. La resta de ponències de la primera sessió —és a dir, la matinal a l’IEC— del Simposi, després d’una pausa, anaren a càrrec de Matías López (UdL), qui, sota el títol de «Josep Vallverdú, *vir bonus dicendi peritus*», repassà el mestratge de Vallverdú en el gènere del discurs oral (pregons, conferències, presentacions); d’Àngels Gregori (AVL), específicament sobre la creixent dedicació de Vallverdú al gènere poètic («La poesia: una carrera de fons»); de Josep Murgades (UB), entorn de «Els llibres personals» de l’escriptor (memòries, dietaris i assaigs personals); de Gonçal López-Pampló (UV), disseccionant l’assaig com a gènere fonamental en la producció vallverduniàna («L’assaig: la paraula viscuda»); i, per acabar, de Carme Vidal, qui, sota el títol de «El professor», rememorà els anys de docència de Vallverdú, a partir de la pròpia experiència a les Borges Blanques entorn de 1980.

En la sessió de tarda, novament a la seu de l’IEC, les ponències, abans d’abordar la taula rodona a què ja ens hem referit més amunt, se centraren, coherentment, en el Vallverdú traductor: si Paula Espinosa (UPF) parlà específicament sobre la seva tasca com a «Traductor per a La Cua de Palla» (certament una col·lecció de referència no sols per al gènere de la novel·la negra, sinó també per a la traductologia catalana, i en què Vallverdú tingué un paper significatiu), després Andreu Bosch i Rodoreda (UB) ho feu sobre «Les traduccions de l’obra», és a dir, detallant les ocasions —per desventura, no tan freqüents com hauria estat necessari i desitjable— en què determinats llibres de l’escriptor lleidatà han estat versionats en altres llengües.

L’endemà, divendres 27 d’octubre, el Simposi es traslladà, com estava previst, a la ciutat natal de Vallverdú, on el Saló Víctor Siurana de l’edifici del Rectorat (i de la Facultat de Lletres) de la

Universitat de Lleida, a l'empara dels extraordinaris vitralls del polifacètic artista Àngel Jové, recentment traspassat, n'acollí la segona i darrera jornada, també amb sessions de matí i de tarda. L'estructura fou similar a la de la jornada inicial: una presentació institucional i una conferència inaugural (la del geògraf Ignasi Aldomà, a la qual ja ens hem referit abans), i encara una primera ponència abans de la pausa, en aquest cas a càrrec de Julián Acebrón (UdL), que va fer memòria detallada del procés de redacció i edició d'un llibre singular en la producció vallverduniana, com fou el còmic de divulgació històrica *La caiguda de Lleida, 300 anys*, dedicat, com és palès, als fets dramàtics que marcaren per sempre la ciutat, en el marc de la Guerra de Successió. Després de la pausa, unes altres cinc ponències: de Jordi Auseller (UVic-UCC), dedicada específicament a un dels gèneres menors dins de la producció vallverduniana («Apunts per (re)llegir el teatre per a infants i joves»); de Maria Pujol Valls (UIC) entorn dels «Noms i sobrenoms dels protagonistes de Vallverdú» (un exercici, doncs, d'onomàstica literària); de Jordi Malé (UdL) sobre les aportacions de Josep Vallverdú en els camps de «La història i la crítica literàries» (en què es compten alguns manuals de referència); d'Enric Falguera (UdL) entorn de les claus de «La primera narrativa infantil i juvenil» de Vallverdú; i, per últim, de Ramon Sistac (IEC), que enfilà uns «Records des de la Secció Filològica», un àmbit en què la presència de Vallverdú, sobretot en les dècades de 1990 i 2000, es feu notar no sols per les seves aportacions al cabal lexicogràfic normatiu i a una concepció avançada del procés d'estandardització, sinó també per la seva personalitat potent, sempre mesurada i avesada a la precisió. La sessió final, de tarda, inclogué encara una darrera ponència, la d'Imma Sánchez Boira (UdL), que analitzà les dades i els trets principals de la correspondència de l'autor que es guarda en el Fons Vallverdú de la mateixa Universitat, abans de donar pas a la taula rodona sobre la “doctrina civil”, la clausura i la visita guiada a què ja ens hem referit també abans.

Amb això acabaven dues jornades intenses, i complementàries, d'un Simposi que tothom ha coincidit a afirmar que era necessari, sobretot en la mesura que un dels dèficits més visibles de la projecció pública de l'obra de Josep Vallverdú havia estat durant dècades, precisament, l'evident insuficiència de l'atenció per part del món acadèmic. Una situació, la de la desatenció —o oblit, sovint—, que era no sols punyent i sens dubte injusta, atesa la transcendència tant de l'autor com de la seva obra, sinó fins i tot paradoxal, atesa en aquest cas la seva formació i la seva dedicació, també, a l'àmbit acadèmic. En suma, fou un Simposi la valoració del qual no pot ser sinó d'un gran èxit: pel nivell de les aportacions aplegades, per l'actualització de les visions presentades, per la complementarietat dels diferents aspectes tractats, i fins i tot per l'oportunitat de celebrar-lo en el moment i en els llocs justos; però sobretot, no ens n'oblidem mai més, per la vàlua —en grau de transcendència, podem dir, sense exagerar— de la contribució de Josep Vallverdú a fer de la cultura catalana, en molts dels seus àmbits (literatura de creació, traducció, pensament, referencialitat cívica...), una cultura més rica, més variada, més precisa, i amb una base social més eixamplada. Que no és poc.

Albert TURULL
Universitat de Lleida
Institut d'Estudis Catalans

Jornades de la Secció Filològica de l'IEC a Lleida (27 i 28 d'octubre de 2023). — Com és ben sabut, atès que es tracta d'una tradició que remunta fins a temps que, exagerant bastant, en podríem dir immemorials (i tanmateix la documentació no enganya, i diu que es tracta en concret de l'any 1990, quan en tingué lloc una primera edició), la Secció Filològica (SF) de l'Institut d'Estudis Catalans —creada uns quants decennis abans: el 1911, poc després de l'Institut mateix— celebra una sessió anual fora de la seva seu, és a dir, fora de Barcelona. No es tracta només d'una